



Селалад

3

2022

6+

ISSN-0235-1366

ТУШОЛА БУТТ



КЪАНДАЛАШ

- МуIаш сен хул?
- Iатта хул, – аьлар мамас.
- Кхы?
- Газа.
- Гамажа.
- Кхы сен хул, мама?
- Кхы сона хац.
- Нийса муIаш сен хул хаций хьона? – аьлар Жовхьара.
- Хац.
- Сона-м хов.
- Хьаалал хIаьта.
- ЦIен.
- Сен?!
- ЦIен... Хьажал, дIа Iоухкараш!..
- Фу дувц Iа? ВIаштIехьа вий хьо! – цецъяьлар мама. – Шаш ма дий уж...
- Шаш?
- ХIаа.
- МуртIи, со я бакъ е мама я? – хаьттар сога Жовхьара.
- Хьо а яц, мама-а яц, – аьлар аз.
- ХIана? – бIарахьежар мама.
- Уж Iоухкараш къандаIаш йоландаь...
- Я а я къандаIаш. МуртIи бакълув, – елаелар мама.

БIАЬСТАН ЮХЬ

Кхоачаденнад
тха ча, гIад.
Готяхьазилг
цIакхаьчад.

БIАЬСТИ

БIаьсти, бIаьсти
Iа тхо хьаста!
Безам ба тха
Iанах къаста.



Берий кхоллам



Баразганакъан Раяна, 8 шу

ХОЗА БІАЬСТИ

«Гуйре ма хоза ера!» –
Яхаш кхайк довха,
Зизаш да сийна, кера,
Буц а я ховха.

Гадтъяхай гаьнаш чоагІа,
Михо лестаеш.
Лоамашка біаьсти йоагІа,
Ше хьалхестаеш.

*Овшанакъан
Аьсет,
Сурхо тІара ООШ*



*Беканакъан Альбина,
ТІой-Юртара № 1 йола ЮШ*



Наьна мотт, хьо бувца велча,
Наьна мотт, хьо тахка велча,
Хургбац хьо мо хоза мотт
Укх дунен тІа, гІалгІай мотт!

*Илинакъан
ПаьтІамат,
Оалга тІара ЮШ, 9 кл.*

Галбаканакъан Габла



ПИЛАН КЮРИГ

Пилла –бугла,
Пилла – етт а,
Магасе лел,
КГабдлуц хетта:

Пиллан кЮриг
Яйрий яхаш,
Дехъа-сехъа
Пиллах Гакхаш.

Шахъар яьндаь
Шийна кЮрда,
Хи тГак яха
Тарлу форда.

Бена Гохов
Цигга моза,
Цо хоам бера
Царна хоза.

Эттай кЮриг
Бургац йовза,
МГарга бетташ,
Цунах ловза.

ГГол сихонца
Хъажа, бераш,
Мекъа митал,
Масса эраш.

Пиллаш, делаш,
Геха даьлар...
Набарах со
Сомаваьлар



Доврбиканакъан Гакшата сурт

КУЛИ

Кули дешара чувоагIаш вар. Тушола бетта дар из. Наькъя такилга тIагIолла текхаш цхъа доккха мергIилг додаш санна хетаделар Кулена. Сихха ший портфель баь тIа Io а оттабаь, Ioлохвелар кIаьнк. Цунна меттадар, мергIилг ше-ша текхаш дода, аьнна. Дикка хьежача а, низткъя мара зувш доаца зIамига зунгат дар мергIилга хьалхадаьнна, из текхадеш додар.

– Цаховш ког тIатохачара ма ваьларий со-м, – аьлар Куле шешийца, доккха са а даьккха.

Чукхаьчача дIадийцар Куле анега, шийна дешара чувоагIаш дайнар. Цецваьннавар кIаьнк, селла зIамигача зунгата шийл пхезза-ялхазза доккхагIа а дезагIа а дола хIама дIадахъа магарах.

Елаелар ани, цо аьлар:

– Зунгаташ даиман болх беш дола сагалматаш да, цудухъа низ а ба царга шортта.

– Ани, тIаккха сога хургбий иззал низ, со къяхъегаш, хIама хьадеш хуле? Сона а беза низ, – хаьттар Куле.

– Хургба. Пхезза-ялхазза дукхагIа ца хуле а, дикка дукхагIа низ хургба хъа.

Анес из аьлча, гIадвахар кIаьнк.

– ХIанзчул тIехъагIа, телефона тIа а ца вагIаш, хъона новкъостал дергда аз, беша а цIагIа а, – аьлар цо.

– Дика да, – аьлар ане, – раьза йолаш ела а енна, – зунгат бахъан долаш, мел пайда баьлар хъона. Iалам зувш, дезаш хилар чIоагIа лоархIаме гIулакх да. Ишта хила веза массаза а.



ГIудантанаькъан Дукхеша сурт

ЗУНГАТИЙ ЦІА

ЗунгатиЙ шоашта цІа дотташ доахк – зунгатиЙ боарз. Болх тайна бу цар. ЦаІаш хьунагІара текхадеш доккхий хенаш хьакхухьаш да. Вокхар лоабата галингаш кхухь. ЦаІаш топпар хьувш доахк, шоллагІчар морхІ бизза гІаьнаш хьакхухь, топпара кІийлен тІа товсаргІолаш. КхоаллагІчар лавтта кІалха гІолла долха лелараш

доах. Деррига зунгатиЙ цхьана дІаайтте, кІира далалехьа хьалдетте доаккх цар шовзкьа гІат йола цІа!

Цар баь бола болх бІаргабайнаб пхи шу даьннача Іийсайна.

– Ва, зунгатиЙ, сона новкъостал де цІа дотта! Сона-м сел доккха цІа а дезацар – цхьа гІат йолаш хилча а тоьардар! – йоах Іийсас зунгаташка.

НІОВЦИСК

НІовциска хов ше фу де деза: гІа даа деза! ГІа даа деза! Цхьа гІа дІаь даьлча, шоллагІадар даа деза. Ден-бус болх беш да нІовциск: гІа дуаш, дуаш!

Гаьна тІа мел дола гІаьнаш дІаь даьлча, ийрчаца нІовциска хоза кІормац хьахул.

ДАЪЦИИ НАЪЦИИ

Гаьн тІара даьккхад яхаш
Сийна гІалг,
Барт бетташ йоагІа даьци –
Даьра чалг.

Довд тхо.
Хьакхайк тхога:
«ХІана удал!» –
Араяьнна наьци –
Меза кІудал.



БУТТ

Бутт баьллаб
Къахьегаш овсара,
Даьтташа басилг йоаяь.
Хеталу,
БоагІа из тховсара,
Колхоза трактор тоаяь.



Доврбиканаькъан Іашата сурташ

МУЖГЕИ БОРЗИ

Эрсий кѣаман фæлг

Яхаш-лелаш борз хиннай. Мецъенна а йолаш пхъагалашта тлехъаада кlorда а даъ, борглал а хинна мужге волча яха аьнна, дагадехад цунна. «Карта тla а хайна, дийнахъа сарралца lехаш яьгlача, мужгечо кхоабарг ма йий со», – яхаш, уйла яй берзо. Аьшкапхъар волча а яха, дийхад цо:

– Боккъала, аьшкапхъар, са оазах борглала оаз хъае сона.

Берзо аьнна хъадаъд аьшкапхъаро. Борглала оаз хъа а ийца, юрта яхай борз. Мужгечун карта тla а яьнна, даггара lаьхай борз:

– Къу-ккъа-ре -къу! Къу-ккъа-ре-къу!

Араваьннав мужге. Дlахъежача, борз хиннай карта тla а яьнна, борглалах lехаш яьгlаш.

«Хlара lуйрана со хъал ма гlеттавергвий укхо», аьнна, чуйитай цо борз. Хъатlакхъачай бийса. Наб е lойижай борз.

lуйрана мужге сомаваьнна, дlахъежача, малх хъалбаьнна дукха ха хиннай, нах тхъовррехъа шоай кхашка арабаьнна болх беш боахкаш хиннаб. Борглалах lаьха, гlоттаваьвац ер берзо. Гlаж йитта, коара лавллай мужгечо борз.

Йийттá гlаддайна, хъуна юкье гlолла йодаш, уйла яьй укхо: «Борглал хила-м дика дацар. Жlали хила деза сох. Наггахъа





«Iav-Iav» оалаш ла́гла юххе дижа́ илпача, дас кхоабарг ма́йи со». Ю́ха а аьшкапхьар волча яхай борз. Дийхад цо:

– Бокъала, аьшкапхьар, ж́лале оаз х́ае сона са оазах.

Х́аяьй вокхо. Ж́лале оаз а ийца, ю́ха а юрта яхай борз. Мужгечун коа чуяьннай ер. Ла́гла юххе lo а йижа, lе́ха йолаеннай из «Iav-Iav» яхаш. Араваьнна́в мужге. Д́ахъежача, борз хиннай я́глаш, ж́лалех lе́хаш. «Ков лора ма дергдий сона укхо», – аьнна чуйитай цо борз.

Малха́ клала илла, й́лоах а енна, д́ая́ха отара клал lийне lойижай хаьхо-борз. Циггача, ќуй чу а баьнна, мужгечун ц́агла мел йола х́лама д́айихъай. Кхай т́лара мужге чувеча, ц́а даьсса хиннад. Ха даь хиннадац берзо ц́енна. Э́глазвах́а́ча мужгечо, глаж х́а а ийца́, дика йийтта, лаьллай борз коара.

Еддай борз. Ч́лоагла йийтта, аь́а йолаш х́унагла ше лелаш уйла яьй цо: «Ж́лали хилар а дика дац. Х́акха хилча дика́гла да сона. Дийнах́а сарралца хоттала йижа

а илла, чуяхача, дас деш доттарг ма́ дий сона».

Аьшкапхьар волча а я́ха, дийхад берзо:

– Бокъала, аьшкапхьар, х́акхан оаз х́ае сона.

Х́аяьй цунна пх́а́ро х́акхан оаз. Х́акхан оаз а ийца́, юрта яхай борз. Мужгечун коа чу а яьнна, хоттала lo а йижа́, «хур-хур» яхаш уллаш хиннай из. Ц́агла́ра х́араваьнна́в мужге. Д́ахъежача, борз хиннай колдала уллаш, х́акхан оазаца «хур-хур» яхаш. Наќаяргъя-кх шийна, аьнна, чуйигай цо из.

Гурралца кхаьбай мужгечо борз. Гурах́а кхий чу а ваха, аьннад цо:

– Укх х́акхах сона мухъ яргъяц. Кийна ц́ока мукъа́gl яккха аз укхунах.

Мужгечо аьнна́р хеза борз, кхий чура араийккх́а, ше ма йодда х́унагла яхай. Кхы ц́аккха мужге волча яхаяц из.

*Эрсий метталара даьккхад
Келиганаькъан Р.*

Гудантанаькъан Дукхеша сурташ

ХЪАЖКІАШ

Тушола бутт чакхбоалаш латтар. Аьхӕ, хоза тоадаь уллар бешара лаьтта, хъажкӕ дӕе мара ца езаш. Говра тӕхъабийзӕ макха болаш, харшаш дӕха кийчвалар Мехъте дӕ Заьлмаха. Говра дехъавулаш, сехъавулаш, кхесташ вар кӕанк. Чӕоагӕ ловра цунна даьна новкъостал де.

– Дада, сога а тувсийтаргдий Іа хъажкӕ фийгаш харша чу? – хаьттар Мехъте даьга.

– Кхоавергвий хьо тхона тӕхъа? – аьлар дас. – Іа харцахъа тессӕ фийг хъатӕабаргбац хьона, е цох хъатӕаяьнна хъажкӕ уне хургъя.

– Кхоавергва, – жоп делар кӕанка.

Болх дӕаболабелар.

Кач уллаш кӕдӕ тӕормиг а болаш, цу чу дадаш хъажкӕ фийгаш а долаш, харш доаккхаш йодача говра тӕхъа волавелар Мехъти. Цӕ шоллагӕох ца кхетийташ, гаьн-гаьна фийгаш йочу а тувсаш, водар кӕанк, ше дечоа раьза а волаш. Нагахъа юхахьожар дӕ, ший воӕо дечунгахъа. Дика хетар цунна, ловза а ца водаш, шийна улув из хилар.

Маьркӕжа-боад къовлалуча хана чубаьхкар болхлой. Мехъте нана Залина чӕоагӕ сагота яр, кӕанкага фу хьал да ца ховш. Хӕаьта воӕ бӕаргавайча, сатийра цун. Ше пхьор дӕа ваьлча, портфель хъа а ийца, урокаш е вахар Мехъти. Дешарах дика кхеташ вар из, кӕаьстта математикаца бар дукхагӕ безам.

– Нанӕ, – кхайкар из наьнага.

– Фу ях Іа, са кӕанк? – юхайистхилар нана.

– Мел хъажкӕ хургъя хой хьона вай беша, гуйре хъатӕача?

– Ай, даьра, хац сона-м! Мишта ховргда из? – елакъежар Залина.

– Сона-м хов, мел хургъя! Цхъа эзари ши бӕаьи кхойтта хъажкӕ хургъя-кх!

– Иппӕали, дагардаьд-кх Іа уж хъажкӕ фийгаш! – аьлар нанас, цец а яьнна.



БОРЗИ УСТАГИИ

Жіалеша тийда борз уллаш хиннай, кхыметтел шийна даа хлама лаха а глоарал доацаш. Цигга тлакхаъчача устагангара дийхад цо, шийна мала хий дър:

– Йиззалца хий малийта сога, кхача-м айса а лохаргбар аз.

Хъаькъал долча устагlo аьннад:

– Аз хьо хих юзаяьчул тlexьaгla, co-ce а хъа бага баха тарлу.

Клоанолго къоабалвиц юхъакъоал, тийшаболх лелабе лема саг.



ПОАЛТУВСАР

Поал тувса саг вагlаш хиннав майдан тla, маьхах наьха вахаре хиннар, хургдар дувцаш. Дагадоацаш гучаваьннача наькъахочо цloгla техад, къуша, хъа цlaгla чу а баьнна, чу мел йола хлама дlайихъар, аьнна. Цу гyлакхо корзaгlваьккха вож, велхара йишмалаш еш, ше ма водда цленгахъа вахав, боккъонца хиннар ший бларгашца зер духъа. Тлакхаъчача наькъахочо аьннад:

– Э, дукха ваха хьо даьлаl, наьха кхелех фу ховргда хьона, хъайчох а хлама ховш ца хилча?!

Укх клоанолго дувцар доагlаш да, шоашта баха ца хойя а, мишта баха беза кхычарна хъеха глертарашта.

*Таржам даър –
Салиханов А.*



Доврбиканаъкъан Гашата сурташ

ЧОАЖ, ЧОАЖЕ ЧУ



Чоаж яхар дегІацара моттиг я. Сага дегІах а хъайбан дегІах а моттиг ювцаш оалаш хул чоаж. Сага дегІаца кхо моттиг я, «чоаж да из» оалаш. Эггар дукхагІа йовзар а, лелаер а керта чоаж а да, кІаьдача гийга моттиг а я. Шишша да уж кертаца а гийгаца а. Гийг шин хаьн юкье латт. Гийг хаьнах хотталучара чукхийтта моттиг я чоаж. Аьтта чоаж а да, аьрда чоаж а да. Керта а хул чоаж. Из хъажан ши оагІув я, гиччига хъалхашкара керта туте чукхийтта моттиг я.

Керта шинна а оагІорахъара ши чоаж да уж.

Вешта кога чоаж а оалаш хул. Из я Іолувзача кога айран кІоажоннаи кога бухьигаи юкьера чукхийтта моттиг. Цунах а оал чоаж. Из кога чоаж да.

Кица

ШИЙНА ЛОСТАЕ ЙОАЦА ЦЮГ РЕМАННА ЛЕСТАЯЬЙ



Рема яхар говрий Іул да, ара дажаш лелаш дола. Цу реманна доал деш, цунна хъалхале лелаеш говр хул, из яжаш лелача хана. Цу реманна керте латта говр я из. Цо, говрашта кхерам а кхыдар а хургдоацаш, лораю уж, наьха саг тІавоагІе а, аькха доагІе а, реманна юкье ца доагІар леладеш говр хуле а. Цудухъа укхаза «цІог лестаяьй» яхаш дувцар иштта деш дола доал да. ХІаьта ер кица хъадоаладу, ший моттига доал де ца могапше а, наьха гІулакха доал де гІертача сагах.

ГІАЛГІАЙ СІЙДОЛА НАХ

Мерешканаъкъан Султан

ЙОВЛОЙ АХЪМАДА РАЯ

Вай къаман халхара а музыкални а культура деглайоалеча, дуккхача наха беркате къахьийгад. Цу хъакъехъа шоай говзал, хьинар, сабар, денал ца кходеш болх баъчарех я Йовлой Ахъмада Рая (Клавдия). Къаманна из дукхаезаш, цун сийдеш хилара масал да, цох духхъал Рая аьлча а из массанена йовзаш, кхоачам болаш хинна хилар.

Рая яь хиннай 1945 шера 9 декабре Казахски ССР Акмолинске. 3ламига йолча хана денз пандар лакха ловш хиннай Рая. Нанас хьийха хиннад цунна пандар лакхара юхъанцара юмаде дезар. Ди-денгара мел доал из говзал лакхайоалаш, цо д'алокха ашараш наха езалуш хиннай. Таханарча дийнахъа цо д'алокхаш хиннача пандара ашарий а д'алоалаш хиннача иллей а дукхал 270 совга да.

Духхъашха Раяй пандар лакхара говзал д'айайзай кердача 1961 шера хетаяьча программе цо дакъа лаьцачул т'ехъаг'ла. Цу хана денз ший пандар лакхара говзал, нач'лал вай халкъа д'алуш хадданза къахъегаш хилар Рая. Из яр пандарча, иллиалархо, композитор, халхараш оттадара хареограф-постановщик.

Иллиалара говзал профессионально цунна йовзийтар вар Буро т'арча кульпросветучилища хъехархо хинна Газданов Булат. Т'ехъаг'ла Раяс дийша йистеяьккхар Краснодарера культура институт. 1990 шера денз къахъегаш хилар из Пригородни районе, Шолжа-Г'алий т'ла, Наьсаре. Ший хана Нохч-Г'алг'ай АССР-е ц'ихезача «Вайнах» яхача ансамбла концертмейстер йолаш къахьийгар пандарчас. Цо дакъа лаьцар Шолжа-Г'алий т'ла «Асса», «Эрзи» ансамблалаш влашаг'йохкача.

Х'аьта цун говзал, нач'лал, вай мехка эшаш хилар гучадоал, Г'алг'ай Республика 1992 шера влашаг'ьеллачул т'ехъаг'ла. 1993 шера Г'алг'ай Мехка президента Овшанаъкъан Руслана оал цунга: «Рая, вай республика хъаеш доахк. Деррига а керда влашаг'тоха дезаш да, цу даькъе ансамбль а йолаш. Хъо поалхам йолаш, дукха къахьийга я. Хъона могоаргда ансамбль влашаг'йолла», – Мехкадас аьлча, Рая раьза хул цига д'аяха, цу тайпарча бехтокхамерча балха г'оргхиларах ше в'алла а уйла яьеце а.

«Г'алг'айче» яха ансамбль влашаг'ьеллача, цун директора дарже оттаву Могушканаъкъан Ахъмад, художественни кулгалхо хъожаю Йовлой Рая. Х'аьта Г'оппархой Мухъмади Мухамедов Алики балетмейстераш болаш къахъега болалу. Т'ехъаг'ла цу дарже отт Шодажнаъкъан Абабукар.

Йовлой Ахъмада Раяс 1998-ча шера влашаг'ьелле, ше кулгалдеш лелаю «Магас» яха паччахьалкхен иллей халхарей фольклорни ансамбль, «Сата» ц'и йола пандарчий ансамбль. Ше дунен чу мел яьккха йола ха, ший къаман культура деглайоалаеча къахъегаш, ший са ца кходеш д'аяхар из сийдола кхалсаг. Йовлой Ахъмада Рая кхелхар 2015 шера 30 январе.

Сакъергажилгаш

Бекмарзиев Д.

ЛОХА ВИЙ СО?..

– Нани, дегла лохига вий со? – хетт ийсас.
– Бераша вита мича вут со, бустарг яхаш.

– Хъа яьннача ханага хъежача, тоъаргволаш ва хьо, – йоах нане. – Цхъа клеззига дукхагла хъаькъал lotlakхийттача, новкъа-м дацар хьона.

– Хlахl, – оал клаьнка раьза воацаш, – хlанз lа дувцар дlахозе-м бераша кхы а вогла футтарверг ма вий со?

– Мишта?

– Ай тунтакх яхаргда-кх сох! Со ловдала ва яхаций lа?

– Даьра вац са клаьнк-м ловдала. Саг мел хъаькъал долаш вале а, кхы а клеззига хъаькъал тlаххийттача-м цхъаннена а дац новкъа. Сона а дезар из-м, сайна lotlakхетаре, – йоах нане, клаьнках ела а елаш.



ТОП ТЕХА́ ВУВРГ МА ВАРИЙ...

Цкъа цхъан дийнахъа картал арахъа lotийга бадача lажех ши lаж хъа а ийца, дlавода Цаген blарга а вайна, гlадж бе а елла, арайккхав lажаш бола дá.

– Вошшийна вир, деш хlама а доацаш, наьха lажаш кхухъаш лелаш ва хьо? – аьнна, Цагена тоха гlадж айяьй вокхо.

– Гаьн тlа хъалтlа а ваьнна, аз lажаш баьхабаларе, lа-м топ теха, вуврг ма варий со, – аьнна, ший киса боахка lажаш lo а кхайса, дlавахав Цаген. – Со-м тахан мара мецвеннавацар, хьо-м массахана меца ва мотт сона.



Лоам чура удаш
Шовда доагла.
Шовда юхе
Блаьринг ягла,
Блаьринга тла
Тушол ях.
Дадас, блаьсти
Яьннай, йоах.

СИХАОАЛАРГАШ



Тушол, тушол,
Сога хьяжал:
Са клуж хозагла
Ба хья клужал.



Цици, Цици, бита цаца,
Бохабергба ла из, саца.
Цици, Цици, хьо ца соце,
Хьона етта йоагла Саци!



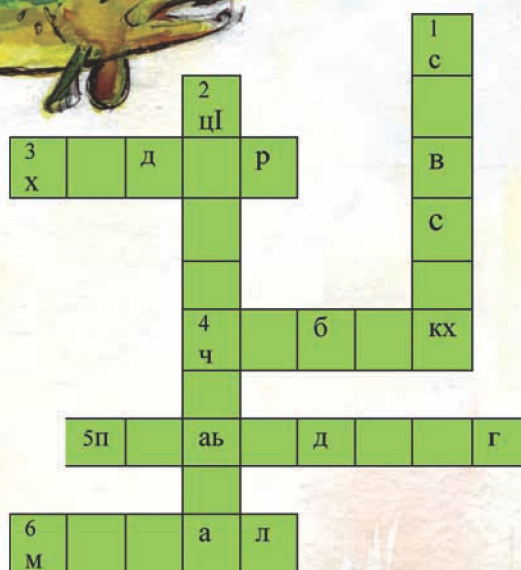
Шера я тха ларма чура ша́ра кхаба.
Хлаьта а магац цу шерача ша́ра кхаба́
Тха мел вола дезалхо шерá кхаба.



КРОССВОРДА ДАШХАРГАШ

1. Сувсакх. 2. Ценачкьяьра. 3. Хидар.
4. Чабакх. 5. Пхаьндарг. 6. Можал.

Гудантанаькъан Дукхеша сурташ



Оттаяый Келиганаыкъан Р.

Кроссворда дашхаргаш 15-ча ооглон тла да.



ДОШЛОРГ

Юхъакъоал (да) – лицемерие

Отпечатано в АО «Изд-во «КЗ»,

